

Pierre Broué

Förlorade tillfällen

Detta är kapitel 22, från Broués *Trotskij*-biografi.¹ Det handlar bl a om det misslyckade upp-
rorsförsöket i Tyskland hösten 1923.

OBS hela boken finns på svenska: *Trotskij – En biografi* (Carlssons 2011). För recensioner,
rättelser, kommentarer m m som rör denna bok, se [Trotskij – En biografi. Recensioner, debatt,
kompletterande material](#).

Översättning: *Björn Erik Rosin*.

I denna digitala version har undertecknad bearbetat noterna och lagt till hänvisningar till nät-
baserade källor när sådana finns – dessa tillägg anges inom [] – parenteser. Allra sist ges
Lästips.

På Marxistarkivet finns fler utdrag ur Broués Trotskij-biografi:

Kapitel 6: [1905: på revolutionens vingar](#)

Kapitel 21: [Revolutionens världsparti](#)

Kapitel 25: [Partiet utan Lenin](#)

Kapitel 28: [”Trotskismens” födelse](#)

Kapitel 35: [Den bolsjevik-leninistiska fraktionen](#)

Kapitel 53: [Vägen ner i infernot](#)

Kapitel 55: [Revolutionären och filosofen](#)

Kapitel 57: [Den spanska anti-modellen](#)

Martin F

---

¹ För detta kapitel intar Trotskij's arkiv en viktig roll vid sidan av de arbeten som använts för de närmast föregående kapitlen. Förutom mitt eget arbete om revolutionen i Tyskland, *Révolution en Allemagne (1918-1923)*, Paris, 1971, bör också nämnas Werner Angress, *Stillborn Revolution: the Communist Bid for Power in Germany 1921-1923*, Princeton, 1963.

Den 6 mars 1923 fick Trotskij en kopia på Lenins brev till Mdivani och dennes georgiska kamrater. Samtidigt fick han veta att Lenin, som oroade sig för sitt hälsotillstånd, ändrat sig beträffande sitt första beslut att inte informera Kamenev, som just var på väg till Tbilisi för att delta i den georgiska partikongressen. Han ringde då genast Kamenev för att överlämna den dossier han fått av Lenin. Kamenev å sin sida hade av Krupskaja fått höra att Lenin skrivit ett brev till Stalin där han hotade att bryta de personliga kontakterna. I *Mitt liv* uppehåller sig Trotskij ganska länge vid detta möte:

Kamenev var en tillräckligt erfaren politiker för att omedelbart inse, att det för Lenin inte bara handlade om Georgien, utan Stalins hela roll i partiet.²

Kamenev, skrev han, blev ”mycket upprörd och blek. Han kände hur marken gled undan honom. Han visste inte på vilket ben han skulle stå, åt vilket håll han skulle vända sig”.³ Nu när Lenin hade tagit ställning, upptäckte Kamenev, som alltid höll sig i Zinovjevs kölvatten, och som befann sig i en *de facto*-allians med Stalin mot Trotskij, att han hamnat i en farlig sits. Trotskij lugnade honom och bad honom även lugna sina vänner:

Men märk mina ord och låt dem gå vidare till andra, att ingenting är mig mera främmande än att på kongressen inleda en kamp för att söka uppnå några organisatoriska förändringar. Jag håller på *status quo*. Om Lenin skulle kunna lämna sjuksängen före kongressen, vilket det inte är mycket hopp om, kan vi ännu en gång gemensamt dryfta denna sak. Jag är emot Stalins avsättning och Ordzjonikidzes exklusion, liksom jag är emot att Dzerzjinskij fräntas ledningen av kommunikationerna. Men i huvudsak är jag fullständigt enig med Lenin. Jag vill, att den nationella politiken ändras radikalt, att förföljelsen mot Stalins motståndare i Georgien omedelbart inställs, att man upphäver det administrativa trycket från partiets sida, att man intar en fastare kurs när det gäller industrialiseringen och strävar efter ett hederligt samarbete ledarna mellan. Stalins resolutionsförslag om den nationella frågan är inte värt någonting... Jag har gjort en del ändringsförslag till Stalins resolution för att göra det lättare för honom att ändra politik. Men den ändringen måste vara radikal och ske omedelbart.⁴

Trotskij, som i och med att han fått stöd av Lenin befann sig i en styrkeposition, kunde på samma gång vara storsint och krävande. Han krävde att Stalin i ett brev skulle be Krupskaja om ursäkt och ändra inställning gentemot henne. Han bad Kamenev att på konferensen i Tbilisi verka för att stödet till Stalins georgiska vänner drogs tillbaka. Stalin var inte omedgörlig utan skickade brevet till Krupskaja. Kamenev lyckades i Tbilisi inte vända läget men – tvärtemot vad det står i *Mitt liv* – förhöll han sig där helt korrekt mot Stalins motståndare.⁵

Men detta handlade egentligen bara om småsaker. Det viktiga var att Trotskij avstod från att hålla fast vid Lenins förslag om sanktioner mot Stalin, att han föreslog att man skulle behålla *status quo* och inte ifrågasatte den sammansättning av ledande organ som gjort det möjligt för trojkan att få igenom sin linje mot Lenins vilja.

I själva verket står det klart att Trotskij bestämt sig – den 5 eller 6 mars 1923, det har ingen större betydelse – för att inte inleda den strid han planerat tillsammans med Lenin. Nyheterna om dennes hälsa var inte goda. Dagen efter drabbades han av en ny hjärnblödning. Det ser ut som att Trotskij därigenom avstod från en seger som ännu låg inom räckhåll. I *Mitt liv* erkände han detta:

---

² *Ma Vie*, III, s. 209.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, s. 209-210.

⁵ *Ibidem*, s. 211. Se även inlägg av Mdivani och Macharadze vid tionde partikongressen, protokoll s. 151-152 och s. 157.

Om jag inför Tolfte kongressen agerat i enlighet med Lenin-Trotskijs ”block” mot den stalinistiska byråkratismen, tvivlar jag inte på att jag skulle ha segrat, även utan Lenins direkta medverkan i striden.⁶

Förklaringen till denna vägran – i viss mening snarare en lång tvekan – att ta upp kampen utan Lenin, efter att de båda kommit överens om att göra det, ligger förmodligen i en osäkerhet om hur hans initiativ eventuellt skulle tolkas:

Idén om ett ”block mellan Lenin och Trotskij” mot byråkraterna och folket inom apparaten var i det läget bara känd av Lenin och mig själv, de andra medlemmarna av politbyrån kände bara till den helt vagt. Ingen kände till Lenins brev om den nationella frågan eller hans ”testamente”. Mitt agerande kunde uppfattas, eller, mer exakt, framställas som en personlig kamp för att ta Lenins plats i partiet och till och med inom staten. Jag kunde inte tänka på detta utan att rysa. Jag ansåg att det kunde leda till en demoralisering i våra led som kunde stå oss dyrt, även i händelse av seger.⁷

Trotskijs inställning gjorde det lättare för Stalin att ta sig ur det underläge han befann sig i. Den tillät honom till och med att mycket snabbt gå till motattack. Trots Kamenevs insatser hade kongressen i Tbilisi slutat med nederlag för Mdivanis och Macharadzkes tendens med 124 röster mot 20.

Var det för att kompensera detta nederlag som Trotskij den 20 mars publicerade en artikel om den nationella frågan i *Pravda*? Där varnade han för uppfattningen, som var utbredd i partiet, att den automatiskt hade lösts genom maktövertagandet. Han framhöll att nationella tendenser uppträdde bland icke-ryssar i partiet och betonade att det var priset för ”stormaktsmentaliteten inom regeringsapparaten i allmänhet och till och med i vissa hörn inom partiet”.⁸ Denna förmildrade version av Lenins kommentarer om nationella frågan hade ingen direkt måltavla, men det var tillräckligt störande för dem som åsyftades utan att nämnas. På centralkommitténs möte inför tolfte kongressen agerade Trotskij förgäves till förmån för några mindre korrigeringar i den georgiska frågan. Han krävde att Ordzjonikidze – som Lenin ville utesluta två år ur partiet – inte längre skulle ansvara för den, ifrågasatte den kaukasiska federationen – som han betecknade som en centralistisk institution förklädd till federalism – försvarade den georgiska ”minoriteten”, som han ansåg vara offer för en felaktig linje, men uppnådde ingenting.⁹

Kvällen innan kongressen inleddes inträffade en incident som gjorde det möjligt att bedöma den obekväma position han själv hamnat i efter sina storsinta uttalanden inför Kamenev. Den 16 april 1923 återvände Fotieva, Lenins sekreterare, efter att ha varit sjukskriven och skrev både till Trotskij och Kamenev för att påminna dem om hur viktigt Lenins brev i den nationella frågan – som Trotskij hade en kopia av¹⁰ – var. Hon påminde om att Lenin skrivit detta brev till Trotskij för att denne skulle försvara deras gemensamma inställning, antydde att hon inte fått några nya instruktioner av Lenin beträffande detta dokument och ställde frågan om hur man skulle agera.

Fotievas fråga hade dubbel innebörd: Varför hade inte Trotskij vidarebefordrat detta brev till någon annan än Kamenev? Skulle man offentliggöra det nu? Kamenev informerade politbyrån och ansåg att brevet skulle publiceras. Trotskij befann sig i en svår situation. Adam B Ulam sammanfattar den på följande sätt:

⁶ *Ibidem*, s. 203.

⁷ *Ibidem*, s. 204.

⁸ ”Reflektioner över partiet”, *Pravda*, 20 mars 1923.

⁹ Protestbrev från Trotskij till sekretariatet, 28 mars 1923, mot att hans inlägg inte medtagits i protokollet, *Trotskijarkiven*, vid Harvard, T 792.

¹⁰ Brev från Fotieva, 16 april 1923, *Trotskijarkiven*, T 793.

För det första hade han dolt Lenins brev för politbyrån. För det andra hade han svikit Lenin, han hade inte tagit den strid Lenin uppmanat honom till.¹¹

Motståndarna i politbyrån kunde faktiskt gå till angrepp. Antingen hade han svikit Lenins förtroende genom att hemlighålla ett brev där denne uttalade sig om en avgörande fråga, eller också hade han behållit en kopia för att vid lämpligt tillfälle kunna utnyttja den i fraktionskampen. Hans första svar tydde på en viss osäkerhet: Han försäkrade att han inte känt till Lenins direkta avsikter i frågan, förutom att denne vänt sig till honom. Han tillade att centralkommittén nu måste informeras och därmed befria honom från detta ansvar, även om han bestämt sig för att hemlighålla brevet.¹²

Stalin tvekade inte. I en deklARATION till centralkommittén uttalade han sin ”förvåning” över att Trotskij hemlighållit en text av sådan betydelse för ledningen. Han sade sig vara anhängare till en publicering men ansåg samtidigt att detta var omöjligt på grund av att Lenin inte haft tid att korrigera den. Han lät dessutom förstå att rykten och skvaller redan cirkulerade bland delegaterna, där en del redan hade kännedom om texten.¹³

Trotskij reagerade häftigt och hotade med att vända sig till kontrollkommissionen.¹⁴ Stalin lovade att komma med ett ”beriktigande”, vilket han tycks ha glömt att göra. Lenins kommentarer i den nationella frågan överlämnades slutligen till centralkommitténs medlemmar och en liten grupp speciellt utvalda delegater. Trotskij, som misstänktes för att ha försökt hemlighålla ”dokumentet”, var nu dessutom berövad möjligheten att citera det och följaktligen att använda det i de politiska striderna. Det skulle inte offentliggöras förrän... 1956.

Tolfta partikongressen öppnades den 17 april 1923 i en stämning av kris och rykten. Det hade förekommit olika sorters manövrer när rapportörerna utsågs. Trotskij hade sagt att den politiska rapporten i Lenins frånvaro borde presenteras av partiets generalsekreterare, Stalin. Denne hade hävdade att det borde göras av den mest populära ledaren, Trotskij – vad som låg bakom dessa artighetsgester är oklart. Centralkommittén utsåg till sist Zinovjev att lägga fram rapporten om det politiska läget, medan Stalin tog sig an den nationella frågan och Trotskij de ekonomiska problemen.

Den amerikanske historikern R V Daniels påpekar att kongressen, som pågick en vecka, inte bara var den första som hölls i Lenins frånvaro, utan också den sista där delegaterna kunde uttrycka sina åsikter direkt från talarstolen och inte läsa upp en förberedd text.¹⁵ Det handlade i själva verket om en kongress omsorgsfullt förberedd av Stalinfraktionen, som använt hela sin tyngd för att utse sina anhängare till delegater. Att Stalin fick flest applåder, inte bara jämfört med Trotskij utan också Zinovjev, var ett tecken på sekretariatets roll i förberedelserna och till vilket läger majoriteten av delegaterna hörde. Några röster höjdes dock med kritik av regimen och metallarbetaren V V Kossior, gammal ”decist”, förklarade att kritik av organisationen i det rådande läget blivit allt svårare att framföra.¹⁶

I sin rapport om den nationella frågan måste Stalin givetvis ta upp den georgiska frågan. Han gjorde det med yttersta försiktighet. I principfrågan upprepade han alla de teman Lenin dragit fram och även han fördömde särskilt ”stormaktschauvinismen” och ”antiproletära och reaktionära” åsikter som framfördes av dem som ansåg att upprättandet av Sovjetunionen var ett steg mot att avskaffa ”nationella republiker”, som, hävdade han, i stället borde få möjlighet

¹¹ Adam B Ulam, *The Bolsheviks*, New York, 1965, s. 571-574.

¹² Trotskij till centralkommittén, 16 april 1923, *Trotskijarkiven*, T 794.

¹³ Text i *Note U.S. Department of State*, 30 juni 1956, s. 26.

¹⁴ Trotskij till politbyrån, 17 april 1923, *Trotskijarkiven*, T 795.

¹⁵ R V Daniels, *The Conscience of the Revolution. Communist Opposition in Soviet Russia*, Cambridge, Ma, 1960, s. 193.

¹⁶ Kossior, protokoll från tolfte partikongressen, s. 94-95.

till ”fri utveckling”. Men han bemödade sig om att framställa fakta och personer i ett för sig själv fördelaktigt ljus. Det var, sade han, ”nationalisterna” som hade startat fientligheterna. Han stödde sig framför allt på besluten vid konferensen i Tbilisi, som med överväldigande majoritet godkände en politik som, sade han, överensstämde med de principer han lagt fram.¹⁷ Mdivani och Macharadze protesterade förgäves mot ”desinformationen” och hävdade att de haft stöd av Lenin för sina ställningstaganden. Men de fick inget gehör på kongressen, som såg frågan som ett lokalt gräl av underordnad natur, eftersom alla tycktes överens i grundfrågorna.¹⁸

Två anföranden skulle ändå klart inrikta sig på den nationella frågan. Rakovskij, ledare för regeringen i Ukraina, fick vid flera tillfällen kongressen att muttra missbelåtet när han tog avstånd från ”den smygande stormaktschauvinismen hos det ryska folket som aldrig känt av nationellt förtryck”.¹⁹ Han kritiserade konkret Stalins nya åsikter om Sovjetunionen och försäkrade kongressdeltagarna att de icke-ryska republikerna måste föra en daglig kamp för att kunna överleva mot den centrala administrationen. Bucharin gick till än hårdare attack och angrep öppet både Stalin och Zinovjev. Han förklarade att Lenins varningar inte bara riktade sig mot ”avvikare” utan mot ”ryska chauvinister” som han, om han varit närvarande, skulle ha gett en läxa, som de inte skulle ha glömt tio år efteråt.²⁰

Trotskyj däremot teg. Mer än så. Han höll sig borta under debatten om den nationella frågan med hänvisning till att han måste förbereda sin egen rapport. Den 1 maj 1923, några dagar efter det att kongressen avslutats, publicerade han i *Pravda* en artikel i form av en dialog där kongressresolutionerna kommenterades och där han betonade bandet mellan den nationella frågan och bondefrågan. Men på kongressen höll han tyst. Otvivelt hade han, i enlighet med sin kompromiss med Kamenev den 6 mars 1923, bestämt sig för att dröja med att inleda stridshandlingarna tills han var fullt säker på Lenins hälsotillstånd. Men det går inte att komma ifrån att han därmed också bröt löftet till Lenin att på tolfte kongressen försvara deras gemensamma linje i den georgiska frågan.

Skälen till denna hållning är långt ifrån klara. Man kan dock anta, oavsett de problem som den georgiska frågan tydde på och det faktum att en nedlagd röst inte skulle skada hans kontakter med de georgiska kommunistledarna, att Trotskyj ansåg att den viktigaste striden handlade om ekonomin, där han i ledningens namn kunde vinna en seger för sina idéer om den praktiska tillämpningen av NEP.²¹

Han började med att påminna om att NEP handlade om en strid. Det som stod på spel kunde sammanfattas i formeln: mot kapitalism eller mot socialism? Konkret kunde frågan i dag sammanfattas i frågan: Vem hade tjänat på produktivkrafternas tillväxt, arbetarstaten eller privatkapitalet? På denna kongress hyllade Trotskyj NEP för två betydande framsteg: först att ekonomin återhämtat sig och därefter att lönerna höjts, ”ett villkor för att stärka proletariatet”.

För honom handlade den kommande perioden främst om att fortsätta att väcka liv i ekonomin. Det kunde man bara uppnå genom att stärka städerna och landsbygden – i konkreta ekonomiska termer att stärka banden mellan den nationaliserade industrin och bondemarknaden. Och konkret stod frågan: Hade bönderna tillgång till industriprodukterna? Med andra ord, vad var skillnaden mellan priserna inom industrin och priserna inom jordbruket, hur såg förändringarna ut mellan de ena och de andra? På kongressen visade han upp ett diagram där jordbrukspriserna sjönk medan de steg inom industrin – och att de båda kurvorna antog

¹⁷ Stalin, *ibidem*, s. 183-185 samt 441-448.

¹⁸ Rakovskij, *ibidem*, s. 528-534.

¹⁹ Rakovskij, *ibidem*, s. 528-534.

²⁰ Protokoll från Tolfte partikongressen, s. 563.

²¹ Denna rapport presenterades i *Pravda* den 20 och 21 april 1923.

formen av en sax, en beteckning som skulle få genomslagskraft. Trotskij konstaterade att bönderna nu betalade tre gånger mer för industriprodukter än de gjort 1913. Detta hån mot alliansen var i hans ögon ekonomins avgörande problem. Han drog slutsatsen att det var absolut nödvändigt att få ett slut på denna situation och att stänga saxen.

Vad fanns det för botemedel? Han angav dem på ett brutalt sätt – och med uttryck som skulle uppröra mer än en administratör:

Vi måste göra oss av med denna svarta magi i kalkylerna som innebär att stölder, plundring och förskingring av allmänna fonder sker med hjälp av statliga fonder, tack vare godtyckliga och felaktiga beräkningar och det sker så mycket lättare som det inte finns någon som helst bokföring... Vi har varit med om tvångsrekvisitionernas tid... och därefter spekulat. Nu är jag rädd för att vi kommit till kalkylernas epok.²²

Målet var att ”skapa ett bokföringssystem som inte skyddade plundring och upprätta en prispolitik som gjorde det möjligt att ingripa på marknaden”.

Trogen den hållning han intagit sedan NEP införts försvarade Trotskij tanken på att utrikes-handeln skulle organiseras utifrån industrins intressen och planer, vilket givetvis innebar att monopolerna skulle behållas. Han sade att krigskommunismen tillgodosatt arméns och arbetarnas grundläggande behov men att den inte klarat av att organisera ekonomin:

Vi har klart erkänt att det på grund av vårt lands låga ekonomiska nivå inte gick att bygga upp ekonomin enbart genom centraliserad planering ... Vi vände oss då till marknadens demon.²³

Han ansåg att en avgörande orsak var att en del av dem som skötte ekonomin hyst överdrivna förhoppningar om marknaden. Denna skulle obestriddligen kunna göra det möjligt att på 10 eller 20 år återuppbygga den tunga industrin. Men då skulle det röra sig om en privatägd kapitalistisk industri, vilket innebar att man skulle gå utöver NEP som begränsade antalet anställda i privata företag. Enligt Trotskij hade krisen 1921 inte främst varit en kris av kapitalistisk typ utan en specifik kris för sovjetssystemet som fötts ur misstag när det gällde beräkningar av bränslebehovet. Krisen 1922, en handelskris, hade inte bara visat på att det saknats avsättning för industriproduktionen utan också att det inte existerade några kanaler för handeln. Det handlade inte bara om ”det fria spelet inom vad man kallar marknadens spindelväv”, utan också ”om vår organisatoriska oförmåga inför dessa lagar”: Kriserna härrörde hädanefter mer från metoderna för planeringen och en dålig anpassning till marknaden som sådan. Det gällde nu för partiet att ta sig an denna fråga och leda denna strid:

Frågan om planeringen ställer ytterst frågan om ledningen... Och ledningen för ekonomin handlar framför allt om planering, d v s förutsägelser och samordning.²⁴

Han återkom till vad han redan i årtal sagt om karaktären på den planering han förespråkade: Det rörde sig alls inte om något stelt administrativt system som under krigskommunismen, utan om samordning och prognoser om marknadens villkor å ena sidan och statens arbete å den andra. Den på sikt mest betydande planen var elektrifieringen som gällde för tio år: ”Under tiden består planeringen i att samordna ekonomins olika beståndsdelar”.²⁵

Utifrån dessa behov var det nödvändigt att skapa ett speciellt planeringsorgan, ”en generalstab för ekonomin..., ett högkvalificerat organ för att hela tiden och i grunden övervaka alla delar av planen och dess konsekvenser och underställa den den högsta ekonomiska ledningen”; statens plankommission (Gosplan) var i detta avseende av avgörande betydelse. Enligt dessa principer skulle rådet för arbete och försvar ensamt styra ekonomin. Under dess

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibidem.*

översyn skulle den statliga plankommissionen blicka framåt och ange riktlinjer.²⁶ Trotskij drog upp perspektiven för NEP och dess slutliga avskaffande:

Vi har återupprättat marknaden och fri konkurrens samtidigt som vi bevarat statens makt, de förstatligade produktionsmedlen och monopoliet över utrikeshandeln. Vi visste att vi skulle tvingas mäta oss med marknaden, som vi motarbetade genom att skickligt införa mer och mer planerings-element. Framgångarna för socialismen kan mätas genom utvidgningen av ekonomisk planering på basen av produktivkrafternas tillväxt... Vi införde denna ”nya” politik för att kunna besegra den på dess egen terräng... Med andra ord innebär NEP:s framgångar att slutet närmar sig för den och att den omvandlas till en än ”nyare” politik, d v s en socialistisk politik.²⁷

Det saknades engagerade krafter från partiet i de ekonomiska organen och t.o.m. försök från partiet att fördela sina krafter i enlighet med behoven:

Den kommande perioden är det partiet, som tillsammans med de ekonomiska organen, utser ledarna, kontrollerar dem och beslutar om deras befordran. Det är det avgörande inslaget i vårt arbete på det ekonomiska området.²⁸

För tillfället var det offensiv som gällde och att koncentrera partiets insatser till ekonomin:

Jag vet inte hur skörden kommer att bli... Men förlorar vi terräng innebär en bra skörd att motståndaren stärks. För en god skörd innebär inte bara att marknaden stärks på bekostnad av den förstatligade industrin, utan också att privatkapitalet stärks. Om vi går med förlust kan vår fiende höja på huvudet och öka vinsterna... Det skulle innebära ett krig om kapitalismens utveckling... Vi kommunister kommer att slåss för varje kvadratmeter av socialismens territorium, varje litet stycke av förstatligt kapital, vår förmåga att förutse framtiden och vår duglighet.²⁹

Trotsky använde Marx' välkända uttryck om ”primitiv kapitalistisk ackumulation”, den plundring som kapitalismens utveckling startade med, och han tillkännagav en period av ”primitiv socialistisk ackumulation...”, ett slagord som vi slungar ut inför hela landet och hela partiet i syfte att garantera ekonomisk hälsa och kulturell förnyelse”, och att dra landet ur misär och underutveckling.

* * *

Trotskyjs rapport togs inte emot enhälligt av kongressen. Även om den, efter en kompromiss den 6 mars, presenterades som hela ledningens verk väckte den – tyst – ogillande hos Stalin, Zinovjev och deras allierade. Det enda anmärkningsvärda på kongressen var ett inlägg där L B Krasin frågade Trotsky om han var redo att driva liknelsen med den primitiva kapitalistiska ackumulationen så långt att han rättfärdigade kapitalismens ”plundring” i början. Trotsky protesterade häftigt när Krasin citerade Lord Bentincks berömda uttalande om ”att vävarnas ben har fått Indiens slätter att vitna”.³⁰

Tolfte kongressen, som hade kunnat innebära strid och kanske avgörande seger för Trotsky, innebar snarast en serie bakslag. Genom rapporten om ekonomin hade han oroat konservativa element och distanserat sig från röda administratörer. Genom sin tystnad hade han för övrigt gjort alla dem besvikna som anlänt i hopp om att få se honom höja arbetardemokratis fana och störta sig in i kampen mot apparaten och den orättvisa behandlingen av kommunisterna i Georgien.

Men hade han för den delen lugnat sina motståndare? Det är tveksamt. Den fruktan han injagade i dem försvann inte genom löften eller ens en veckas tystnad. Den nyvalda central-

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ Protokoll från femtonde partikongressen, s. 352.

kommittén – med ett 40-tal medlemmar – innehöll många apparatjiki ur Stalins kundkrets och bara tre av Trotskij's vänner: Rakovskij, Radek och Pjatakov. De som man började kalla *trojkan* – Zinovjev, Kamenev och Stalin – dominerade politbyrån där Bucharin började närma sig dem. Kontrollkommissionen, som utvidgats enligt Lenins önskemål, kontrollerades också av dem som var trogna sekretariatet, först och främst dess vice ordförande Kujbysjev, som tillhört Tsaritsyngruppen.

Trotskij hade röstat för alla resolutioner vid Tolfte kongressen och på så sätt gått i borgen för den nya ledningen. Att han hållit sig undan striden om Georgien hade gjort honom till fånge hos dem som agerat medan han suttit med armarna i kors. Han har heller aldrig kommit med någon övertygande förklaring till denna självmordsmässiga hållning i ett så avgörande ögonblick. Men i Tyskland var utvecklingen sådan att alla manövrer inom partiapparaten och på kongressen för en tid hamnade i skymundan och öppnade perspektiv för den ryska revolutionen, som varit praktiskt taget stängda sedan början av 1920-talet. Den tyska revolutionen återkom vid horisonten, det var hela det ryska partiet övertygat om.

* * *

Först i mitten av augusti, då en kommunistledd aktionskommitté bland fabriksråden tappade kontrollen över en tredagars strejk och tvingade regeringen Cuno att avgå, började Kommunistiska internationalens ledare att intressera sig närmare för Tyskland, där en i alla avseenden ovanlig situation uppstått efter årsskiftet.

Franska och belgiska trupper hade ockuperat Ruhrområdet den 11 januari 1923, vilket utlöste en svår kris. Dess mest spektakulära drag var förmodligen den galopperande inflationen, som från de första månaderna av ockupationen fick katastrofartade proportioner. På sommaren 1923 hade marken tappat så mycket i värde att den var praktiskt taget oanvändbar förutom för löneutbetalningar och allt handelsutbyte skedde i guld eller utländska valutor.

Förmögenheter skapades och försvann från en dag till nästa. Småbourgeoisien i sin helhet var fullständigt utplundrad. Arbetarnas löner, som ändrades allt oftare, utjämnades nedåt och utgjorde bara en fjärdedel av förkrigstidens. Till det kom arbetslöshet och hungersnöd i städerna. Arbetarklassen, löntagarna i ordets vidaste bemärkelse, förenades i fråga om resurser på sätt och vis längst ner på botten, var rätt och slätt uttraderad av den dubbla effekten av markens fall och löner som bara gav dem ytterst små fördelar.

De traditionella organisationerna – fackföreningarna och socialdemokraterna – rasade samman. Deras enorma resurser, som grundats på de miljoner mark fackligt anslutna hade betalat in var inte längre mer värda än vad pappret vägde. Armén och polisen hade drabbats av utarmning och befann sig i upplösningstillstånd. Kommunisterna värvade medlemmar av alla krafter, gick framåt inom fackföreningarna, speciellt i avgörande sektorer som metallindustrin. De intog även betydande ställningar i nya organisationer som fabrikskommittéer och kontrollkommittéer – som redan räknade 25 000 medlemmar i Preussen, när den socialdemokratiska regeringen förbjöd dem och tvingade ut dem i underjordiskt arbete.³¹

Med stor disciplin hade de tyska kommunisterna tillämpat Internationalens paroller om att vinna massorna. Första halvåret 1923 ansåg ledarna att de inte stod långt ifrån att ha erövat en majoritet av arbetarklassen. Nu förberedde de sig på en kamp mot nationalister och extremhöger om inflytandet över den småbourgeoisie som rasade över utarmningen och ”den nationella förödmjukelse” som Versaillesfördraget och Ruhrockupationen hade inneburit. Inom kommunistpartiet fanns en vänster, som i grunden utgjordes av arvtagare till vänsteravvikarna 1921 och anhängare till offensivteorin. Nu hävdade den ständigt att tiden var inne

³¹ Pierre Broué, *Révolution en Allemagne*, s. 675-686.

för att ta makten. Högern under partiledaren, muraren Heinrich Brandler, nöjde sig med att gå försiktigt framåt gentemot vänsterns ledare, Ruth Fischer och Arkadi Maslow, enligt de riktlinjer som Internationalens fjärde kongress dragit upp. För partiledningen i Tyskland, liksom för Internationalens ledning, stod Tyskland på randen av en revolution, som dock kunde dröja ett år eller ännu längre.

När kommunistpartiets ledning, sedan den ”antifascistiska” demonstration som planerats till den 29 juli 1923 hade förbjudits, vände sig till Internationalen var ryssarna oeniga. Radek, som för tillfället var ansvarig på byrån i Moskva, ansåg att man inte fick ”driva på för snabbt”. Han tog dock kontakt med de övriga som befann sig på semester. Zinovjev och Bucharin ansåg att demonstrationen måste genomföras, Stalin att ”tyskarna måste hållas tillbaka” medan Trotskij, i brist på tillräckligt med informationer, svarade att han inte kunde ta ställning. Det tyska partiet organiserade slutligen en rad möten.³²

Augustistrejken spred sig som en löpeld och ledde till regeringens fall, och blev en brutal påminnelse för de ryska ledarna om att ett nytt läge uppstått.³³ Från sin semester i Kaukasus skrev Zinovjev den 15 augusti, att en revolutionär kris närmade sig och med den det ögonblick då vad som fordrades var ”djärvhet, åter djärvhet och än mer djärvhet”. Bucharin var övertygad och Radek lät sig övertygas. Trotskij hade nu fått information direkt av två tyska kommunistledare, Walcher och Enderle, och var för att man skulle förbereda upproret.³⁴

Den ryska politbyrån, som adjungerat några experter – bl. a. Pjatakov och företrädare för Internationalen, Radek och Kuusinen, och det tyska partiet, Hoernle och Walcher, samlades den 23 augusti. Radek, som var föredragande, ansåg att den tyska revolutionen just gått in i en högre fas. Trotskij bjöd över: Man måste omedelbart börja förbereda upproret. Zinovjev var kanske inte lika kategorisk om tidsordningen, men anslöt sig, liksom den i vanlig ordning entusiastiske Bucharin. Stalin var skeptisk, kom med invändningar och talade mer om våren 1924, men insisterade inte när de övriga var eniga. Beslutet fattades. Politbyrån var övertygad om att det avgörande ögonblicket närmade sig.³⁵ Den utsåg en kommission med fyra medlemmar, ”den tyska kommissionen”, för att övervaka arbetet och i enlighet med dess anvisningar sammankallade Internationalens ledning ett hemligt möte i Moskva för att förbereda en tysk oktober. Ryssarna hade övertygat hela Internationalen.³⁶

Trotskij befann sig som upprorsspecialist i centrum för förberedelserna. På några dagar förändrades stämningen i partiet, och i varje fall i de stora städerna, inför perspektivet av en seger som förväntades bryta de ryska kommunisternas isolering och skapa ”ett block på 200 miljoner människor” som skulle göra det möjligt att ”erövra världen”. De unga – och i första hand de unga arbetare som börjat på *Rabfaki*, arbetarfakulteterna vid universiteten – mobiliserades, och återskapade entusiasmen från 1917. En feberaktig stämning rådde vid massmöten där pengar samlades in till kriget och ”en tysk spannmålsreserv” skapades.³⁷

Olika debatter vävdes in i varandra under förberedelserna. Zinovjev ville till exempel att arbetarråd efter sovjetmodell skulle väljas före maktövertagandet. Trotskij höll inte med: Han ansåg att fabrikskommittéerna under de närmaste veckorna utan vidare kunde spela samma roll som sovjeterna i Ryssland, och att val till sådana kunde ske senare. Det var denna uppfattning, som också delades av den tyske ledaren Brandler, som segrade.³⁸

³² *Ibidem*, s. 703-705.

³³ *Ibidem*, s. 709-717.

³⁴ *Ibidem*, s. 719.

³⁵ *Ibidem*, s. 719-720.

³⁶ *Ibidem*, s. 720-721.

³⁷ *Ibidem*, s. 727-728.

³⁸ *Ibidem*, s. 726-727.

Det blev också en livlig debatt om datumet för upproret. Radek och Brandler motsatte sig att man bestämde något datum på förhand.³⁹ Trotskij föreslog den 7 november och i *Pravda* utvecklade han sina argument:

Revolutionen innehåller ett starkt inslag av improvisation, men är inget för fatalister, amatörer och dumbommar. Segern uppstår ur en korrekt politisk analys, en korrekt organisering och beslutsamhet att kunna rikta det avgörande slaget.⁴⁰

Den allvarligaste oenigheten rörde en personfråga. Brandler, som hyste ett enormt förtroende för Trotskij, krävde att mannen bakom oktober 1917 skulle skickas till Tyskland för att på plats leda det uppror, som han dragit upp de stora linjerna och detaljerna för. Zinovjev motsatte sig förslaget, som i händelse av framgång definitivt skulle ha säkrat Trotskijs auktoritet inom Internationalen. Han hävdade att bara Internationalens ordförande kunde ges ett sådant ansvar och föreslog sig själv. Saknade de förtroende för honom? Fruktade man att ett nederlag skulle kompromettera även dem? Hur som helst nöjde sig hans bundsförvanter i trojkan med en kompromiss: Den tyska kommissionen, där Radek, Pjatakov, Unschlicht och Schmidt ingick, skulle bege sig till Tyskland strax före upproret och på plats ansvara för de viktigaste besluten.⁴¹

Förberedelserna av upproret, där inte en detalj lämnats åt slumpen, var förmodligen ett mästerverk i sitt slag i detaljrikedom. En militär apparat (*M-Apparat*) skulle konstrueras, landet delades in i militär-politiska områden, militära instruktörer skickades ut, proletära garden upprättades, vapen köptes in. Det tyska partiet å sin sida mobiliserade sina medlemmar, kadreerna övergick till underjordisk verksamhet och tilldelades stridsposter.⁴²

Ruth Fischer, som kallats till Moskva för att representera vänstern i det tyska partiet under förberedelserna, har levande skildrat Brandlers avresa från Moskva till Tyskland den 9 eller 10 oktober:

När jag kom ut från Kreml såg jag Trotskij ta farväl av Brandler, som han följt från sin bostad inne i Kreml till Troitskijporten – en ytterst ovanlig artighetsgest. De stod där i hösteftermiddagens skarpa ljus, den tjocke Brandler i sin skrynkliga kostym och den eleganta Trotskij i sin välskurna Röda arméuniform. Efter de avslutande orden kysste Trotskij på ryskt vis Brandler ömt på båda kinderna. Jag som kände båda två väl såg att Trotskij var verkligt rörd; han kände det som att han önskade den tyska revolutionens ledare lycka till strax före storslagna händelser.⁴³

Handlingsplanen hade antagits de sista dagarna i september. Kommunisterna skulle gå med i regeringarna i Sachsen och Thüringen, som leddes av vänstersocialdemokrater, som därigenom blev ”arbetarregeringar” enligt Internationalens program. I Sachsen blev Brandler medlem i den regering som leddes av vänstersocialdemokraten doktor Zeigner. De kommunistiska ministrarna skulle utnyttja sina poster för att beväpna proletariatet, på plats skapa bastioner och mobilisera hela arbetarklassen till deras försvar. Upproret skulle sättas igång i hela landet genom en generalstrejk till försvar av ”arbetarregeringarna”.

* * *

De första stegen mötte inga hinder. Den 19 oktober gav den tyska regeringen general Müller order om att återupprätta ordningen i Sachsen – en åtgärd som givetvis avsåg att komma åt de kommunistiska ministrarna. Den 21 oktober planerades ett möte i Chemnitz med fabrikskommittéerna i Sachsen. Kommunisternas plan var att man där skulle uppmana till general-

³⁹ *Ibidem*, s. 727-728.

⁴⁰ *Pravda*, 23 september 1923. [”Kan en kontrarevolution eller en revolution utföras enligt tidtabell?”]

⁴¹ Broué, *a.a.* s. 728.

⁴² *Ibidem*, s. 735-736.

⁴³ Ruth Fischer, *Stalin and German Communism*, Cambridge, Ma., 1948, s. 323.

strejk i hela landet för att försvara arbetarnas Sachsen och ge signalen till uppror i hela Tyskland.

Den 19 oktober tog Trotskij till orda inför den kongress landsortens metallarbetare höll i Moskva:

Vi står inför månader och veckor som sällan får upplevas under tusen år och kanske är utan motstycke i historien. Före Oktoberrevolutionen betraktade vi den stora franska revolutionen och de händelser som följde, inklusive Napoleonkrigen, som det för oss största och närmaste. Men de händelserna var oerhört betydelselösa vid sidan av vad som nu förestår i Centraleuropa. Den proletära revolutionen är på väg i Tyskland.⁴⁴

Trotskij ansåg alla villkor uppfyllda för att denna revolution skulle segra. Tyskland var ett utvecklat land med en starkt koncentrerad industri, där det skulle vara lättare att organisera ekonomin än i Ryssland. I Ryssland fanns 3 miljoner arbetare av totalt 150 miljoner invånare, i Tyskland fanns 15 miljoner industriarbetare och 3 miljoner jordbruksarbetare av sammanlagt 60 miljoner. Efter kriget hade den tyska socialdemokratin, som blivit en agentur för bourgeoisien, hindrat proletariatet från att ta makten. Men nu var den försvagad och det existerade ett härdat och stridserfaret parti.

Militärt förfogade den tyska bourgeoisien över en armé på 100 000 man, förlagda runt om i landet, en poliskår på 135 000 man som var föga benägna att dö för kapitalismen. Slutligen hade fascisterna 200 000-300 000 frivilliga som leddes av officerare, men Trotskij var övertygad om att de proletära styrkorna inte var dem underlägsna.

För honom var kommunisternas inträde i regeringen i Sachsen ett revolutionärt beslut. Klämda mellan arbetarklassen och kommunistpartiet å ena sidan och hotet från general Müllers trupper inom *Reichswehr* å den andra, hade de socialdemokratiska ledarna i den sachsiska regeringen uppmanat det tyska proletariatet att försvara Sachsen: inbördeskriget stod för dörren.

Men det var ändå osäkert om de tyska arbetarna skulle kunna behålla makten i rådande internationella läge. Enligt Trotskij var utsikterna gynnsamma. Även om inget var säkert kunde man utgå från att Storbritannien inte skulle intervensera på kontinenten och att ”ett franskt ingripande i ett revolutionärt Tyskland inte bara vore omöjligt utan ren galenskap”. Trotskij trodde heller inte på någon polsk intervention, men om det inträffade, även i form av en blockad mot Arbetartyskland, måste Sovjetryssland vara redo att kämpa:

Vi är redo att betala ett högt pris för freden, men vi kan inte tillåta att vårt land går under ekonomiskt och att det tyska proletariatet dör av svält... Krig är inte önskvärt, inte oundvikligt men det är sannolikt. Och om det kommer blir det ett krig som vi blivit påtvingade.⁴⁵

Inför Transportarbetarfackets kongress den 20 oktober 1923, och på konferensen med de politiska arbetarna inom Röda armén och marinen den 21 oktober, återkom Trotskij till läget i Tyskland, förklarade och argumenterade, mer och längre. Inför transportarbetarna frågade han sig:

Vad kommer att hända i det avgörande ögonblicket? Kommer det tyska kommunistpartiet, efter att ha fått majoritet inom arbetarklassen, att visa sig dugligt, kommer det att visa sig vara tillräckligt härdat, viljekraftigt, beslutsamt för att kunna genomföra en väpnad resning och i strid erövra statsmakten?⁴⁶

⁴⁴ Kak, V, s. 185. [[Report to the 3rd Moscow Provincial Congress of the All-Russia Union of Metal-Workers](#)]

⁴⁵ *Ibidem*, s. 191-192.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 196. [[Report to the 8th All-Russia Congress of the Transport Workers' Union](#)]

Han förklarade att de framskridna delarna av partiet och Internationalen tydligt insett att man inte fick ”invänta” revolutionen som ett objektivt fenomen som måste ”komma”:

Denna revolution har redan kommit, den finns redan runt omkring oss. Men för att den inte ska passera vid sidan av eller ovanför oss, måste vi som parti bestämma oss för att krossa fienden i en öppen revolutionär strid... Vi måste övergå från agitation, propaganda och förutsägelser om vad som ska hända till militärt-revolutionära drabbningar, ett väpnat uppror och maktövertagande.⁴⁷

Han pekade på bolsjevikpartiets svårigheter strax före oktober och oenigheten i ledningen:

Man kan befara att den inre villrådigheten inom kommunistpartiet blir kraftigare, mer omfattande och därigenom farligare än vad vi upplevde strax före den 25 oktober 1917.⁴⁸

Han försvarade att kommunisterna gått med i den sachsiska regeringen, något som flera delegater betecknat som ”opportunistiskt”, och förklarade att det i själva verket var ett slag mot det socialdemokratiska partiet:

Ni känner alla till den tillgivenhet en arbetare känner för den organisation som först väckt honom, skolat honom, organiserat och gjort honom medveten. Det är vad de tyska arbetarna känner inför socialdemokraterna. Det partiet har förvisso förrått dem men har samtidigt, tidigare, under Hohenzollern, väckt dem och skolat dem under decennier och då är det svårt för arbetarna, även de som insett vart det bär hän, att bryta med partiet... Det är ett mycket smärtsamt steg att ta för en arbetare, som under många år varit knuten till en organisation som han nu tvärt måste bryta med.⁴⁹

Och han ansåg att en socialdemokratisk-kommunistisk koalition och gemensam kamp i Sachsen och Thüringen skulle bidra till att riva ner den mur som socialdemokraterna försökt bygga upp mellan den tyska arbetarklassen och kommunistpartiet.

Den 21 oktober 1923, vid ett möte med de politiska aktivisterna inom armén, tog han åter upp arbetarregeringen i Sachsen och förklarade att den inte var en koalition grundad på parlamentarisk demokrati, utan ”en militärt-revolutionär manöver i syfte att inta en stark ställning och skaffa sig tillgång till vapen på en del av territoriet före de avgörande drabbningarna”.⁵⁰

Han tillfogade en militärstrategisk kommentar: Man fick inte glömma att det i Tyskland pågick en klasskamp reducerad till ”en mycket enkel formel – de proletära massorna mot fascisternas kampenheter”.⁵¹ De senare – bland vilka, som bekant, återfanns Adolf Hitlers nazistparti – hade redan sina exercisplatser. Bayern, Sachsen och Thüringen, där proletariatets styrkor organiserades, hade i sin tur blivit proletariatets exercisområden.

* * *

Men samtidigt som Trotskij höll detta anförande började hela upprorsplanen gå om intet.

Mötet i Chemnitz den 21 oktober 1923 slutade utan någon maning till generalstrejk. Doktor Zeigners vänstersocialdemokrater hade ryggat tillbaka i sista ögonblicket och kommunistledarna – med Brandler i spetsen – var bestörta och helt passiva inför detta oväntade återtag. På kvällen beslutade den tyska partiledningen, och dagen efter Internationalens ”kommision”, att upprorsförberedelserna skulle avbrytas; upproret sattes bara i gång i Hamburg på grund av ett fel i kommunikationerna. Därefter bröt allt snabbt samman. Den 27 krävde den tyska regeringen att Zeigner skulle avgå, den 29 utsågs en representant för tyska riket som ersättare och armén kastade ut ”arbetarministrarna” från deras ämbetsrum. Den 30 avgick

⁴⁷ *Ibidem*, s. 197.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 203.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 227. [[The Present Situation and Our Tasks in Building The Army](#)]

⁵¹ *Ibidem*, s. 228.

Zeigner för att lämna plats åt en socialdemokratisk regering utan kommunister. Bara några enstaka skärmytslingar ägde rum, där tiotals arbetare dödades. Men resultatet blev framför allt en enorm besvikelse bland kommunisterna.⁵²

Vi har inga dokument eller vittnesmål om Trotskijs reaktion på reträtten, som han var den förste att våga beteckna som ”ett nederlag” för den tyska revolutionen. Det var ett hårt slag, inte bara för att, som åtskilliga författare påpekat, det handlade om hans plan och att de ledare som gett order om att retirera, Pjatakov, Radek och Brandler, stod honom nära eller ansågs göra det.

”Fiaskot” i oktober 1923 bekräftade ånyo den ryska revolutionens isolering och sköt flera år på framtiden den befriande tyska revolution, som för ett ögonblick tyckts så nära. Följden blev att styrkeförhållandena förändrades till Trotskijs nackdel och till förmån för den räddhågsna och försiktiga återhållsamhet, som i årtal förordats av de män inom partiapparaten som var skeptiska till och kände olust inför revolutionen. Historiens utveckling gick hädanefter helt klart emot den man som identifierat sig med den europeiska revolutionen.

Men misslyckandet i Tyskland fick ytterligare en konsekvens som många bedömare förbiset: Den konflikt inom bolsjevikpartiets ledning, som Trotskij dröjt med att sätta igång i väntan på att Lenin skulle tillfriskna, blev nu oundviklig. Några månaders upphetsning under förberedelserna av ett tyskt Oktober hade väckt en ny generation i Ryssland, som stampade av iver att kämpa och nu var redo att attackera den byråkrati som förkroppsligade nederlaget.

Trotskij kunde inte längre vare sig retirera eller avvakta.

Lästips

Broué ger en grundlig redogörelse för och analys av utvecklingen i Tyskland i *Révolution en Allemagne* (1971) [engelsk utgåva *The German Revolution*], där kapitlen 37-42 handlar om det misslyckade upproret 1923. Broué behandlar även frågan i sitt stora arbete *Histoire de l'Internationale communiste* (1997) kap. 14-16 (här har han även haft tillgång till dokument från de öppnade ryska arkiven).

E H Carr: [Det misslyckade upproret i Tyskland 1923](#)

Fernando Claudín: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#) (avsnittet ”Ett ändrat synsätt: Den tyska revolutionen blir en fara för NEP-Ryssland” i kapitel 4 ”Den politiska krisen”)

Tidsdokument:

Hans Kippenberger: [Hamburgupproret](#) (ur A. Neuberger (red): *Det väpnade upproret*)

[Victor Serge om tyska revolutionen 1923](#).

Trotskij: Trotskij: [Kommunistiska internationalens fem första år](#) (samling texter)

Zinovjev: [Den tyska revolutionens problem](#) (hösten 1923)

---

⁵² Broué, *a.a.* s. 765-777.